

BERTHA ZOLTÁN

„Alagutak a hóban”

Vonások Farkas Árpád költői arcképéhez

Az irodalmi legendáknak is vannak törvényszerűségeik. Engedelmeskednek egyfelől a zárttá válás, a fenségessé magasztosulás, a márványos-ünnepélyes megkövesedés önkéntelen erőinek. Másrészt olyan tulajdonságképzeteket is vonhatnak magukhoz, amelyek megmásító fénytörésében a mű egyes értékei elhomályosulhatnak, mások át-színeződhetnek, esetleg kevésbé igazolhatók is születnek. A rokonszenvek, hiedelmek, átképzések, jóakarató elvárások odatapadásával, ráakódásával olykor a burok, az aureola kel önálló életre. Kiemelkedő jelentőségű és hatású életműveknél, alkotásoknál, mint amilyen Farkas Árpád legendás költészete is, mindez teljesen természetes; s ugyancsak nyilvánvaló a meg-megújuló elemi igény, az éltető szükség: újra szembesülni, szembenézni magával a művel.

Farkas Árpád lírája szerves tartozéka lett a hatvanas években érlelődő és a hetvenesekben kibomló kulturális nemzeti reneszánsznak. A népi szemléletformákból, a paraszti lét- és lélekmélységekből nyert ihletettség Nagy László-i mintája nyomán, a magyarországi „Kilencek” (Utassy József, Kiss Benedek, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre, Győri László, Konczek József) robbanó magatartási és kifejezési mozgalmával párhuzamosan az akkori erdélyi – jelentős részben székelyföldi – fiatal lírikusok, a második Forrás-nemzedék jellegadóí (Farkas Árpád, Király László, Magyarai Lajos, Páll Lajos, Csiki László, Czegő Zoltán, Kenéz Ferenc, Molnos Lajos, Vári Attila, Tömöry Péter, Bogdán László, Ferenczes István és a többiek) – nevezetes reprezentatív antológiáik tanúsága szerint is: *Vitorla-ének* (szerk. és előszó: Lászlóffy Aladár, Bukarest, 1967); *Kapuállító* (szerk. Jecza Tibor, előszó: Dali Sándor, Sepsiszentgyörgy, 1970); *Kapuállító II.* (szerk. Czegő Zoltán, előszó: Csiki Piroska, Sepsiszentgyörgy, 1982); *Özönvíz* (szerk. Bogdán László, előszó: Dali Sándor, Sepsiszentgyörgy, 2000); nemzedéki interjúkötetük: Gálfalvi György: *Marad a láz?* (Bukarest, 1977) – szintén a történelmi és népi értékuniverzumba merülve, a jellegzetes és gyötrő magyarság gondokat vállalva indultak pályájukon. Közöttük Farkas Árpád is lázadó gesztusokkal vallotta meg a nemzeti és közösségi sorshagyományokhoz, érzületvilághoz ragaszkodó elszántságát és gyökerességtudatát, a székely szülőföldhöz való elementáris és energikus kötődés, elköteleződés élményi, erkölcsi és értelmi okait-céljait. Örökölve az első Forrás-nemzedék egyéniségkultuszát, erős öntudatosságát és művészi felszabadultságát is, ugyanakkor visszahajolva az idősebbek – elsősorban Kányádi Sándorék – népi hangvételben, dalszerűségben, bölcsességsugárzásban megnyilatkozó tisztaságigényéhez, s kapcsolódva a létszomjúság Nagy Lászlóra jellemző elementáris, izzó, drámai vitalitásához. A felelősség- és sorsvállaló tradícióisztelet költői kibontakozása a hetvenes években szükségszerűen fonódott össze a felfokozott intonációval, az örökös küzdelemre kész, bajvívó kiállással szinte az egész Kárpát-medencei magyar nyelvterületen. A hadakozó kedély, a szüntelen viaskodás, csatározás szabadságharcos indulata, hevülete közvetítette a hagyományos erkölcsi, kollektív értékek visszavételének, elsajátításának, átmentésének lelki parancsait is. Különös kettősség: lázongva kell megvívni a személyiség intim bensőségében adott sors és önismeret jogaiért; szabadságküzdelem céljává, tárgyává tenni a természetes evidenciákat, az öazonosság elrendelt igazságait. Az etnikai önreflexió, a magyar nemzeti

érzés, önérzet elfojtására irányuló kommunista-internacionalista merénylet időszakában ez szinte következményszerű reakció.

A személyes és közösségi identitásörzés megkísérlésének eme nagy önerősítő, szinte önszuggesztív szellemi-kulturális folyamatában Farkas Árpád minden egyes kiadott kötete külön eseményt jelentett. Egy élénken rezonáló közegben vagy áramkörben modellszerűvé sűrűsödött egy-egy csomópont, a megszólalás és az üzenetküldés egy-egy alkalma, stáció-foka.

A *Másnapos ének* (1968), a *Jegenyekör* (1971), az *Alagutak a hóban* (1979) vagy a válogatott verseket közlétevé *A befalazott szöszék* (1985), de még a lírai töltetű publicisztikákat, olykor csaknem prózakölteményekké intenzifikálódó jegyzeteket összegyűjtő *Asszonyidő* (1983) is mind a nemzeti sorsirodalomnak – a népi írói szellemiségtől a kisebbségi léthelyzet lényegével áthatott modern transzszilvánizmusig ívelő – karakteres vonulatába, lelkiismeretfeltáró és -demonstráló széles áradásába illeszkedik. Nem véletlenül kísérték oly lelkes figyelemmel ezt a pályát Féja Gézától Czine Mihályig, Illia Mihálytól Görömbei Andrásig, Kis Pintér Imrétől Pálffy G. Istvánig, Kántor Lajostól Gálfalvi Zsoltig, Gálfalvi Györgyötől Csapody Miklósig, Pomogáts Bélától Szokolczay Lajosig mindazok, akik nem idegenkednek az ilyenfajta tónustól, ízlésvilágtól. Amely alkotói út kezdetét József Attilá-s hetykeség, friss, magabízó lendület, szilárd eltökéltség, patetikus hit jellemzi; „panyókára vetett kabát”, „forró” „dal”, tiszta tűzű emberséget hirdető egyenes kiállás, lobogó kitárulkozás – „sziklák és ősfák fiához illőn” (Féja Géza); „nem kértem már / kell vagy nem kell dalom // be nem gombolkozom!” (*Húszévesen*). A folytatás pedig a konok kitartás, a megmaradás a nekigyürkőzés eszményeinek jegyében, a szorító körülményeken győzedelmeskedő remény ígésében zajlik – a keserű, tragikus megtapasztalások, megbizonyosodások hatalmával is dacoló lázas-szenvedélyes távlatkereséssel. „Értékeket óvó bűvöletben” (a költő szava szerint), az örvénylő kétségekre is választ, „mégis”-t találó, keményen kimondó újrabuzdulások atmoszférájában. S egyre több érzelmi, morális, történelmi lét-dimenzió energikus összetömörítésével az egzisztenciális szemléletben és a metaforikus érzékeltetésben. A Püski Sándor kiadójánál megjelent gyűjteményes verseskötet – s ez a beszédes tény is a markáns kultúrtörténeti horizontok összeköttetésére utal –, *A szívárgásban* (1991) azonban nem (az előző kötetek megszabta) időrendbe, hanem témák, gondolati rétegek, motívumok, hangszínek köré, mintegy ciklusokba szervezi, csoportosítja a verseket (alapvetően igazodva az 1985-ös válogatáshoz és annak módszeréhez, de kiegészítve-kikerekítve azt). Pontosabban kitűnnek így Farkas Árpád lírájának meghatározó élménykörei, egymással összefüggő, egymásra épülő világképi szintjei. De kiderül: ez a fajta elrendezés spontán módon nagyjából mégis követi a kronologikus sorrendet is; közel esik egymáshoz a két-féle beosztás. S ez újra arra vet fényt, hogy mennyire plasztikusan, az időbeli fejlődéssel együtt miképpen gazdagodott fel a szélesebb létezési síkokkal, tágabb esztétikai övezetekkel ez a költészet – ösztönös irányvétellel vagy rejtett tudatossággal. Szülőföldi és szerelmi tematikát, sorsszimbolikává növekvő képzet- vagy motívumláncolatot (betegség, utazás, hó és a többi), egyéni, nemzedéki, kisebbségi vonatkozású küzdelemverseket, ideologisztikus programkölteményeket, rapszodiákat, kulturális inspirációból fakadó portréverseket fog át ez a szférikus bővülés.

S az életmű emocionális alapját, a gondolati szétgyűrűzés forrásvidékét a szülőhazához való sokrétű kötődés képezi. Ihlető közeg, egyszersmind poétikus, eszmei értékminőséggé nemesedő, az eszmélkedés futamait visszahívó, önmagához visszahajlító determináció a táji, természeti, emberi mélységtartalmaiban, erővonalalaiban megmutató erdélyi, székely szülőföld. A paraszti, falusi életér, a természeti környezet megtartó szépségei, formái – folyók, hegyek, rétek, fenyők – szinte beleivódnak a költő én testébe, személyiség-hordozó lényébe: „Arcodra ég hull” (*Dél*); „Áttetsző-könnyű szólószem va-

gyok. / Bőrömon fény gyúl, legbelülről mégis / arcomat mossák hűvös záporok” (*Őszi szél – Szólószem*); „Ne higgy a füvek, a fák, / az erdők csendjének. // Feszec moccanásokban / élnek, / s ha mélyet lélegzel, / belülről érzed / növényeszeik” (*Ne higgy...*); „Én ébreszttem a hajnali / szelet, én röptetem szét a csillagok / piros katicabogárkát” (*Csak csend ne legyen*); „a hegyek bennem élnek” (*Gyöngeségeim*); „Csontjaim között már zöld tüzek sírnak (...) Immár füvek zúgnak bennem, / töredezett dárdák, / csorbuló élettiket / idegeimbe vágják, / levelek suhognak / húsomban, mint a penge (...) csatorna karokkal / zörögnek a házak” (*Katarzis*). Ember és természet vegetatív összeforradásából itt robajló energiák keletkeznek; a lélek hallatlan cselekvőkészséget, életerőt, tettvágyat és kidaloló szándékokat nyer, az ösztöni feszültség temperamentumát. Izgatott felismerések, felkiáltásos hűségvallomások keretezik lélek és táj gyökérszerű összetartozásának képeit. Nem a szubjektum degradációja ez: hanem a vitalizmus elemi megfellebbezhetlenségének megnyilvánulása; mint ahogy az antropomorfizáló külsőség, a borzongó, síró, őrt álló vagy sétára kelő fák (*Legenda; Eszmélet; A Nagyhatár zsoltáraiból*), a meglöduló, vonatként rohanó falvak (*Vonatok*) is mind az anyaföldnek és tartozékainak a megelevenedő emberi érvényességét és jelentőségét tanúsítják. S ahogy a költő, ugyanúgy rögzülnek testben-vérben a tájékhöz az itt születő, munkálkodó, szenvedő, elhaló emberek: „Itt Erdélyben a suvadásos dombok / a férfiakban éjjel mélyre szállnak, / reccsenve nőnek meg a pofacsontok, / s a vízmosásos szemekben az árnyak” (*Apáink arcán*). A végleg a földhöz, kövek, „virágok és férgek” közé tért nagyapa alakja természeti-kozmosz szálakból szövődik össze, Plugor Sándor rajzaihoz hasonlatosan: „Őszszeraklak halkan / virágból és sárból, / egy marék homályból / meg egy fény sugarból” (*Nagyapám sírjánál*); a saját arcát a fiára örökítő édesanya pedig így jelenik meg: „A te gyönyörű orcád régóta rásimult a tájra, / két szemedből szivárog a Nyikó, a Küküllő / homlokod mögött a Hargita / gyorstarlásos, málnavészes boltja” (*Egyszer majd arcom is elkészül*). Szikrázó-villódzó asszociációkban vagy elégikus hangulatú leírásokban egyaránt középpontba kerül a költő és az ősök, a családi elődök, az öregek érzéken is jelölhető-jelképezhető, mert fundamentális kapcsolata; „ha netalán az úrig nem sikerül szállnunk, / s e rögs földre mégis visszatérnénk, / csak lábujjhegyen, halkan! / apáink hulló, drága arcán járunk” (*Apáink arcán*); „szétporló testünktől köttetik örökkévalóvá majdan / az együvértartozás földje” (*Ha sárokon hajt ki a remény*). De a kötődéseknek ez az ágas-bogas természeti, testi, pszichikai, érzelmi, eszmei szövevénye fonja be a szerelmi vonzalmakat is. A gyermekkor tisztaságából feltoluló emlékjelületet, amely a szerelem első titkos sejtéseit, lobbanó varázslatát villantja fel, a faluszéli mezők, bokrok, árkok miliője öleli körül (*A Nagyszoros elégijá*), a felnőtt férfi táji tüneményeket pillant meg kedvesében: „Folyók is csoboghatnak benned. / Szemedben smaragd erdőkre, hegyekre látni. / De milyen derűvel lehetnek áldottak a mélyben a rétek, / honnan felém csordulnak most a nevetésed / fehér margarétái? (...) Kalászkok csengését, / hegyek ébredését, erdők örvénylését / érezzék ők is, amikor nevetesz, / s a hangodból felzúgó / nagy, zöld víz-eséseket” (*A nevetésed*), s a féltékenység, illetve a partnernő régvolt szeretőinek átsugárzó jelenléte, az ebből fakadó önemésztő gyötrelmek is érzékletes, természetes mozzanatokban fejeződnek ki (*Csikorgó; Fröccsen a föld*), miként a szelíd vagy vad szenzuális viszonyok (*Szempillaerdő; Szerelmek hátországaiban*).

Nap, szél, hold, csillagok – vas, penge, kés, csattogás – fa, fű, föld, tűz: ilyesféle motívumok, szavak sodrásában duzzad szemléletessé ébredő mindenszomszomj, megszűre törekvő életéhség, illetve nyilalló maradvány kettősségének egybeszorítotttsága. Indulásra készen a „véraláfutásos alkonyatban” (*Így*), „dübörgő halántékkal” is engedni kell az otthon „fojtó ölelés”-ének (*Maradok*). Mert a szárnyaló kedvnek, a kőkemény bizakodásnak, a csak fölfelé vezető utaknak, a megnövő áhítózásoknak (*Vaskenyéren, Jegenyekör*) célja a visszatérítő hazai világ egészségének megtartása, a biztonságteremtés

– s „lakható-tiszta szép paloták” építése a lüktető bordák alatti, szív körüli belső térségekben, „álmokkal, hitekkel, lángokkal” (*Kérelem*).

Ez az összetett – mert szárnyalást és ragaszkodást egyesítő – pátosz kiterjed a tágabb jelentés- és vonatkozástartományokra is. A generációs hovatarozás és együttmozgás vallomásait úgy hatja át a hitelvű aktivizmus, hogy a megrendülés mértékét mindig felülmúlják az önpusztítás, a lemondás, az önsajnálát, az eltérítő kísértések veszélyeivel megbirkózó eredeti esélyek, belső impulzusok: „Marad a láz, ugye fiúk, az ereinkben / bűgő lilium-lángú láрма” (*Köszörű-időben*). Az utazás sem szakítja el a kiindulás helyszíneire fűződő kötelekeket. Az „Európa kivilágított ablakai alatt” „ácsorgó” költő hazasóvárgását nem gyengíti a nyers realitás ismerete: „nem álmodok magamnak már máshol hazát, / csak ott, / hol testvér is marjamba mar, / nemcsak barát, / hol barbár legelőm szagos füvet harap a nép, / bűze melegít, / s csülökre kél a civilizáció morzsáiert! // Ácsorgok Európa tágra nyílt ablakai alatt, / hatalmas huzat kél, hazafújja rólam a holdfényt” (*Idegenben*). S ugyanilyen illúziótlan, de a kiábrándulást a bele nem törődhetés gesztusával elegyítő felhorkanás illeti a segítségvárás céltévesztettségét: „Hej, te békétlen, / mit érne, ha mi itt / kongatni kezdenénk / közömbös Európa / közömbös harangjait?” (*A befalazott szószerék*). Marad a játékos-komoly lehetőség: a szülőhaza, a népközösség megmentésének, elidegeníthetetlenségének szimbolikusan interiorizált – tehát nem váteszi, szerepmitizáló – kinyilvánítása, Csoma Sándor-os bizonyoságtétele határázárás időkbén is: „Fut a vonat, krumppliföldek / partján ringó kicsi őzek, / bokrok, dombok, fenyves-ország, / piros-pettyes-csipros-orcák / tejet ivó szuszogása, / kétmillió arcnak ránca, / sorsnak konca – és kölönce / jó velem a bal zsebemben / dohányporral elkeverten, / anyaföldem – minden kincsem / és koloncom – menekítem: / nosza rajta, ha tudjátok, / vámoljátok, vámosok!” (*Határátkelés*).

Közvetlen, bensőséges és dinamikus az egyénnek és a kollektívumnak ez az egymásba-áramlása, miképpen a szellem kultúrtörténeti régióiban is a közösségért felelős, azért áldozatot hozó erkölcsiség lüktet elevenen. A megvesztegethetetlen erdélyi méltóság, az erdélyiség specifikus hangulata, tömény levegője övezi a műveltség, a história nagy alakjait idéző veretesen szép portréverseket, az újjáélesztő költői modellteremtéseket. Dózsa, Mikes, Kőrösi Csoma, Bolyai János, Kós Károly, Tompa László, Tamási Áron, Szervátiusz Jenő, Sütő András, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Tökés László és mások vonulnak itt fel – Petőfi, Ady, Nagy László, Weöres Sándor, Csoóri Sándor társaságában – a pusztító vagy ellenséges körülményekkel, helyzetekkel, hatalmakkal megvívó kérelhetetlenség és értékdemónstrálás etikai magasrendűségét példázva. A valóságos létszituációval, az annak elviselhetetlenségével, kisserűségével, nyomasztó-megalázó kegyetlenségével, zsarnokságával történő drámai megütközés sorozata az etikai lényegyszerűség történelmi folytonosságára és bázisára utal. A személyen túlivá tágult, közösségivé emelkedett küzdelem múlt és jelen elválaszthatatlan sajátja. A vergődés folyamatos, s „elég kín így is az, hogy szomorú / fű nő Segesvárnál, a koponyából, / s még dül a mélyben az a háború” (*Fehéregyháza, 1849*); „Még zúg a szél körötten”, a „boka-harapdáló történelem”-ben (*A szembejövőknek*); s „megvirrad-e még –?” (*Szól a kokas már*). A szellemi lényük alapvonásaiban, döntő stílusjegyeiben, karakterében megragadott régiek és kortársak – a bolygó, s hazát mégsem leelő nép végzetét fájlaló Kőrösi Csoma (*Kőrösi Csoma Sándor*), a semmiből konokul új világot gerjesztő Bolyai (*A Tökély kiszemeltje*), a szívárványos mosolyú Tamási (*Tamási Áron*), a „haramia-himnusz”-t éneklő Nagy László (*Nagy László, az ő tajtékserényű ménjeivel*), a „megváltó hajszálereket” sürgető, őriző Sütő András (*Az árnyalatokért*), a korokon keresztül járó, idő-tutató Lászlóffy Aladár (*Az útutató*) –, a sugallatos színterek, események, emberi viselkedések (*Farkas utca, Parasztháborúk, Táboríták, Lipovánok*): mind elhatározó alkalmat szolgáltatnak, erőforrást, morális normát, mércét kínálnak az engesztelhetetlen költő számára: „Jövők

néha, hogy lenne, / ki György vitéz lovának / tenyérből cukrot ad. / Ideje volna végre / már kapni lánzsavégre, / s nemcsak búvölgetni / ama sárkányokat!” (*Farkas utca*); „Nem kell már lant, se cimbalom, / tornázó vágyaknak tora, / csak Ady Endre ostora, / csak Ady Endre ostora.” (*Ostorzúgásban ének*); „a patkányok hagyják el mindenekelőtt / a fedélzetet (...) Volnánk csak jámbor hegedősök / kórémuzsikával, / pici furulyával, / szorongó torokkal, / elkétkülő szájjal, / görcsbe-rándultan is / fújjuk, ugye, Bátyám, / végső pillanatig, / miként ama zenekar / a Titanic / fedélzetén” (*Kányádi Sándornak*).

Történelmi, nemzeti, művészi, erkölcsi, kisebbségi sorsképletek sűrűsödnek, egyesülnek, oscillálnak e képi alakzatokban, hasonlatokban, melyek széles, a keserű, illúzióztalan borongósságtól a szilaj igazságtevésre hívó riadóztatásig ívelő hangskálát hordoznak. S egész képzetkörre dúsul a fenyegetettség látomása, a betegség- vagy a hó-metaphora. A betegség látványa groteszk víziókba csap át, s a bizarr fizikai és lélektani jelenségek élet és halál határzónájára figyelmeztetnek, ott ütköznek elő (*Körmök elharapódzása, Vének tivornója, Együtt, Köhögések*). S ha „jönnek a ’megváltók’, májadba, lépedbe lépnek, / orrodba fröccsentik, agyadba sompiros véred” (*Átgázolások*), s a konkrét és elvont, egyetemes leépülés, a „Szivárgás” az úr, amely „jonhomat mossa, / nyaldossa sóim, / fenséget kiold, sodor lázat, / szent tartalmaimból kifogat, / mossa nyelv alól / az ezeréves, barlangfényű szokat, / s a megtartó, illő ígétet, / mint a sav a fémet, / hús égéssel kikezdi”, akkor az egzisztenciális tény is eredménnyé, értékfogalomná, csodává lényegül: „fogyunk-növünk, / fogyunk-növünk, / de vagyunk! (...) s jelöljék májfoltok bár testem: / – lélegzünk!, élünk! ím / Csodák Csodáját / újra és újra megjelentem!” (*A szivárgásban*). A hó, a fagy, a hideg, a tél szintén általában lefokozódásra kárhozható, félelmes, negatív konnotációkkal bíró fátumszerűség, még ha – mint a „veszély és tisztaság szaga” – egyidejűleg vagy esetenként a havazás lehet „lengőn áldó”, „vigasztaló” „lélegzete a mindenségnek” is, s „méltóságos a pusztulásban” (*Dúdoló*). A megnyomorító világállapotot jelölő fehérségen úgy üt át a „fájdalom pirosa”, „mint gézen a vér” (*Fehériben*), s „vacogó lélek”, „fázó álom”, „didergő elme” – maga az értelmes lét – fulladozik elnémitva, megfojtva a hó alatt, „e Nagy Pólyában”. Az emberi, közösségi ellenállás, összefogás, lélekemelő szövetkezés „arcot archoz” szorító (*Furulyaszó*) szolidaritás eltiporhatatlan késztetése, az „Alagutakat a hóban!”, „Milljomnyi, egymást kereső utat!” programja, mentőgondolata, önfeladást, megsemmisülést lehetetlenítő terve, a „mag hó alatt” adys és az „ahogy lehet” Reményik Sándor-os perspektívája metsző allegorikus viláossággal és reménykeltéssel formulázódik: „S ha majd e mennyei vatta / szánkából kifordul, / s nem a fagy bandái zenélnek, / viduljon taposó táncra a láb, / olvasszon világ-nagy termeket / körénk az Ének” (*Alagutak a hóban*).

Farkas Árpád agitatív, emblematikusan célratörő, eszményállító felszólításai, beszédfordulatai, direkt megfogalmazásai képi látásmódjának differenciált, érzékeny minőségéből fejlődnek ki. Az idézett példák sokasága is a jelentésárnyalatok, vonatkozásrétegek gazdag és szuggesztív konstruktivitását, összeépülését igazolja. A plasztikus, energikus, impresszív, nemegyszer mellbevágóan érzékletes empirikus látvány, a realitás érdes talajába ágyazott kép metaforikus, allegorikus, szimbolikus távlatokat nyit. A valóságközelség egyszerre lírai kiindulás, költői alapállás és eszmei-gondolati jelentésorientáció: valóban arról van szó, amit a kép jelöl, ábrázol, annak a világnak a sorsáról – még ha áttételekkel, átvetésekkel, közvetítésekkel is. A kép inherens önreflexivitása révén észrevétlenül siklik át helyzet-, sors-, magatartásdefiniáló kifejezésszférákba, mert nem valami helyett áll, nem eszköz, hanem ő bővül, telítődik, emelkedik, lényegül át. Voltaképpen tehát nem jelképi mélystruktúra ez, nem az előzetes jelentésérzésből, világlátomásból származik a megjelenítő tárgyi szimbólum, hanem egyfajta lírai realizmus, tárgyiasság evokál általánosabb sorshangulatokat, léttörvényszerűségeket – utalások, képzettársítások, síkváltások segítségével. A kép önmagában is sugallatos: nemcsak a

konkrét (Erdélyhez, a kisebbségiséghez, a nemzeti-történelmi-közösségi kontextushoz tapadó, helytől-kortól függő) értelmezhetőség élteti; sűrű és intenzív, gyöngyszerűen csiszolt és tömörített. Az egyes, egyedi kép is koncentrált asszociatív rendszer, emocionális és intellektuális komplexum. Ez a képi technika emlékeztet a posztimpresszionista jellegű költészetre, közelebről az amerikai „imagista” költők (Ezra Pound, T. S. Eliot, William Carlos Williams és mások) korabeli műveire. „Elszabadult, barna harangok / konganak az öblös levegőben” (*Harangok*); „kizöldültek a kertsasok... / s az ekeszarvak is kizöldültek. // Megrázta magát a föld / s az emberi verejték / százados gyöngyei / csengve gurultak az ekevasakon” (*Kizöldült ekeszarvak*); „Trágárzöld paréj habosodik, tülekedik récefű, / papsajt; keréknyom csattog az arankás mélyben” (*Parasztudvar*); „Pici zúzóadások a madarak / remegő alkonyi csöndben” (*Zúzóadások*); „Lángban az égálja, bőgnék a marhák, / lovak nyihognak (...) Harminckét égő szénásszekér / ballag megkötött kerékekkel / a láthatáron végig” (*Szénásszekerek*); „Láttam a földet. E füstölgő göröngy kezemben az” (*Itthoni Hamlet*) – és sorolhatnánk megannyi példáját ennek a hirtelen, éles meglátásokra alapozó szemléletességnek, amely a szubjektív és objektív idődimenzió, az egyszerű és mégis szakrális emberi cselekedet, az egyéni és kollektív történelmi sors, test és természet, lélek és bölcsesség, megható tisztaság- és méltóság-örzés, élet és elmúlás, hangulat és atmoszféra egységbe foglalásának olyan remekművét tudta létrehozni, mint a *Mikor az öregemberek mosakodnak* című prózavers: „százados esők csorognak alá fonnyadt tenyérpárnákról (...) keresztelőjánosok méltóságával a cínezt mosdótál fölé hajolva (...) felsejlenek háromnegyed százados hajoló mozdulataik, botot emeltek a földről, forrásból itták a vizet tenyérral merve (...) ügető hajolgatással kergettek ellenséget vagy épp előle futottak (...) úgy mosakodnak az öregemberek, mintha háromnegyed század szennyét kellene magukról lemosniuk (...) mintha utoljára mosakodnának, mintha szennytelen ragyogással szeretnének bekerülni a tiszta búzát termő anyaföldbe, melyet szétporladó testük lassan megillet. / Mikor az öregemberek mosakodnak, hatalmas tisztaságszomjijal hajlik a zöld vizek fölé a Huszadik Század”. Nemzeti vagy népi, paraszti, erdélyi expresszív „sorsimagizmusnak” is nevezhető talán ez a képnek (az „image”-nek vagy „conceit”-nek) feltétlen elsőbbséget juttató, majd azt mitologikus-metafizikai sorsképzetté növesztő eljárás, stílusirány, amely a (nyugatos-európai hagyományokból eredő) transzszilvánista líra (Áprily, Tompa, Reményik, Dsida) sajátossága is, s amelyet Kányádi Sándor „potenciális szimbolizmus”-nak mond, mert ott lappang ebben a „tájszimbolikában” az elpusztíthatóság réme-rettelete, valami „bányalégszerű” sejtelem. De a nyomorúságos, sorvadó kisebbségi létezésből felhullámzó szomorúság, torokszorító rezignáció, baljós előérzetesség hangja, légköre mellett a fenségesség esztétikai minőségén keresztül is megközelíthető ez a lírai beszédmód. Emelkedettség, felülkerekedő nemesség, a valóságos átütés az ideállissal, eszményítő stilizálás, a szépnék és a jónak, az adottság meghaladását megkísérlő igazságkövetelésnek az etikai-esztétikai szinkretizmusa, mint a görög „kalokagathia”-ban: mindez Farkas Árpád írásművészetéből is kielemezhető – amely a hamisítatlan erdélyi helyek, helyzetek, sorsproblémák, magatartásformák kivetítésén túli egyvidejű tragikumtudatos „heroikus pesszimizmusával” és cselekvő patetizmusával („sürgetek sajtó igéket”) vitathatatlanul transzszilván jelenség (is). Ilyen példa többek között a „rögvalóságba” kapaszkodó, tántoríthatatlan vállalás tételes mintaverse, az *Avaron* (amely Reményik *Avarban* című költeményének rokon üzenetére is rímel). „Orra bukva az avaron, / és menni tovább mégis”, ébreszteni, óvni, serkenteni, „mint akit nem vertek még szájon, / mint aki lélegzetet is / e föld gyomrából vesz már”, cipelni, védeni „mindazt, mi mítosz-talan már, / de lelkiismeret még”: létevidenciáért folytatott küzdelem ez, az életérdek felértékelése. S éppen ez az, amit a transzszilvánizmus újabb (ideológia)kritikája mint lényeges pontot gyakran kifogásol: hogy a kiteljesítő szabadságlehetőség keresése he-

lyett elemi minimumok, szükségletek, nyilvánvalóságok transzponálódnak a vágyott, elérendő értékek, célok síkjára; hogy megszépítő kompenzációval a szenvedés erkölcsi állandósággá, kritériummá, a túlzott otthonmitizálás abszolútummá, a kényszerű adottság emberfölötti predestinációvá, végzetté, viselkedésszabállyá rögzül – a gyötrelmes esztétizálása, csaknem élvezete közben.

S valóban, talán Farkas Árpád sem mindig került el szenvedő – noha önerősítőnek szánt – gesztusokat, szólamos-verbalisztikus modorosságokat: „Aki itt él, az mind így éljen (...) Legyen fenséges kínnal boldog” (*Csak csend ne legyen*); „pusztítanak tökéletessé (...) fenséges fölényel látom / gyönyörű fölfalatásom” (*Dózsa-arc*); „Hitem (...) add meg / jussomat a kínhoz – mindenekelőtt. // Szigorú józanság süt bennem, táplál” (*Vaskenyéren*). Az igazabb, tisztultabb helyzetű azonban nem elégszik meg naiv-romantikus vigaszokkal; s különbséget tesz bénító korlátozottság és felszabadultság között: „Élni a hó alatt is lehet jó, / de csattogó szélben érdemesebb” (*Hófűvés*). S a költő még a végső, nem (vagy több mint) racionális, kétségbeesett, makacs megingathatatlan, hajthatatlan elhalását (vagyis a stilizálatlan, megszépíthetetlen realitást) is kénytelen felmérni – megpillantva az elernyedés, a kimerülés, a megtöretés tényleges bekövetkezését: s eszerint parafrázálja Tompa László híres versét (a *Lófűrösztést*). „Itt fognak állni, örökké, – hogy Imre szorítja, / Áron pedig... Áron nem hagyja magát!” – szól az eredeti mondat; Farkas Árpád változtatásában pedig (az apokaliptikus pusztulás szörnyűségeit festő rémképek után): „s Áron még szorítja, de Imre, / Imre ő egyre jobban elhagyja magát” (*Epilógus a Lófűrösztéshez*).

Ami „mítosztalan már”, „de lelkiismeret még”, az az illúziótlanul személyessé szűrődött hajlíthatatlan éthosz. De hogy honnan és hogyan származnak ezek a kitaratást parancsoló belső kényszerek, miképpen hálózák be a lélek zugait, az a „mítosszal” együtt némileg mintha elhomályosodott volna; a morálfilozófiai jelentéstartomány mögül olykor kiszűrődik a metafizikai háttér. Többen (Borcsa János, Kis Pintér Imre) némi joggal vetették föl e líra öntörvényűségének, poétikai önállóságának bizonyos kérdésességét: a külső viszonyokra, konfliktusokra, küzdelmekre való reagálás elsődlegességét, illetve a motívumátvételek, hangnemhasonlóságok, imitációk sokaságát – olykor a világképi autonómia rovására. Az extraverzió (a „szolgálat-elv”) lélektani egyneműséget vagy legalábbis áttetszőséget jelez, s ehhez képest a versbeszéd olykori göcsörtössége, nehézsége, mehökkentő (néha bizarr) logikai ugrásokkal tarkított, zaklatott menete furcsa (ám mindig megkapóan poétikus) disszonanciának tűnik föl; mindazonáltal megragadó a rímes és szabadverses, dallamos és rapszodikus formák, nyelvi, jelentésátviteli egységek, versalakzatok rendkívüli változatossága és különleges stílári szuggesztivitása is.

A roppant horderejű Farkas Árpád-i eszménytartalmaink mindenestre átfűtik ezt az elementáris költőiségű líravilágot, amelynek felrázó aktualitása nem kopik az újabb időkben sem; sőt – az esztétikai összetettség bizonyosságaképpen – az újabb, részben az 1989-es fordulat utáni versek még újfajta finom, elégikus színeket is hoznak – a megélt társadalmi eseményekre reflektáló, leíró, számadó jellegük révén (*Egy diólevél, Fekete karácsony*). Egy megkerülhetetlenül jelentős irodalomtörténeti értékű költői mű áll előttünk; kivívott rangját későbbi, új fejezete sem igen befolyásolhatja. S akár az időtállóan érvényes, elavulhatatlan erények megőrzését, akár újdonságot, meglepetést fog még nyújtani: csak örülhetünk majd neki.

És sokat változott közben a kritikai megítélés is. A korabeli (részint felvillantott) bírálatok zömének érvényességén túllépett az idő. Kiderült, hogy a szikrázó képesség autochton esztétikai ereje még inkább kidomborodik manapság, amikor sokan újra éheznek a művészileg katartikus, szuggesztív formált felrázó igazságbeszédet, szilaj sorsbeszédet, megindító lírai bölcsességbeszédet. Kovács András Ferenc jelenkori (miközben régi idők hangulatait is megsejtető, s kongeniálisan rezonáló) „hommage”-költeményéből hangzik: „Vers, Farkas Árpád, vers, a szolga fagyban / Csontok ropogtak fogcsikorgató

dalt, / De hóhullással ringott, szállt az ének, / Más végtelenből visszadúdoló, / S költők vacogtak képzelet havában, / Szavakban úzótt kóborlók, vadak – / Farkaskirályok, királyfarkasok. (...) Örök hó lüktet, majd elkészül arcod, / Egész élet liheg föl elfelejtett / Erdélyi helyszínek mögött: szülőföld / Hullong alá a tél eszméletében – / Szelíd szemedben fényhozó tavasz van, / S hallgatsz szavakkal tékozló havakban” (*Vers tékozló havakkal*). Idézi ezt legújabbán Farkas Árpád kitűnő monográfiája, Cs. Nagy Ibolya is (*Farkas Árpád*, Bp., 2015) – igazolva ezzel is a klasszikus érvényű életmű értékminőségét. Amelynek poétikai sokszínűsége és markáns veretessége mindenkoron „etikos költői ellenállás a megélt kor etikátlanságával, emberalázásával szemben.” A kivívott szellemi művészi méltóságnak pedig aranyfedezete: magasságokba nyúló, sugárzó autenticitása van: Nagyszerű elemző könyvét Cs. Nagy Ibolya is ezekkel az örökbecsű vallomások, hitvallások, ars poeticus Farkas Árpád-i sorokkal fejezi be: „Akarom, kitessék konok voltom – / saruit immár meg nem oldom, / nem fogadok fölfebém rendet, / csak mit magamnak én teremtek”.

Manhattanben, az ENSZ székháza előtt

